

Милутин Тадић¹

ХУМОР У НАСТАВИ ГЕОГРАФИЈЕ

У претходна два броја глобуса објављени су чланци „Цртани хумор у настави географије” (Глобус 32, стр. 147–152) и „Стрип у настави географије” (Глобус 33, стр. 207–214). Чланке сам писао, не као добар познавалац те гране уметности, него једноставно као неко ко хумор сматра ефикасним педагошким средством. Судајући по коментарима читалаца „Глобуса”, чланци су добро прихваћени код наставника географије, што ме је подстакло да напишем и трећи чланак, овог пута о могућности примене у настави географије хумора из литературе (или „литерарног хумора”, како се може условно назвати), и теškoћама са којима се могу срести поборници примене хумора у настави географије.

Битно је нагласити да се овим чланком не заокружује прича о примени хумора у настави географије. Напротив, њиме се тек отвара занимљива тема којом би се код нас тек требало систематски позабавити. (На пример, била би то занимљива тема за мастер рад)

Литерарни хумор у настави географије

Читајући књиге у слободном времену већина нас, наставника географије, повремено застане и на папирићу прибележи број стране на којој се налази одељак директно или индиректно везан за географију и њој сродне науке. Мени су најзанимљивији духовити описи или објашњења природних појава, које сам редовно користио у уџбеничкој литератури, а посебно као један од приређивача географских читанки за пети, шести и седми разред основне школе (издања Завода за уџбенике у Београду, после 2002. године).

Спискови коришћених књига у те три читанке, посматрани заједно, представљају једини потпунији списак *географске лектуре* на српском језику. Издвојимо ли са тог списка само књижевна дела (романе, путописе, приповетке, песме) тај списак се знатно сужава, а када се усредсредимо само на оне са духовитим садржајем, остаје мали број наслова. Уколико се ограничимо само на српске писце, на неку другу прилику остају чекати хумореске Антона Павловича Чехова (1860–1904), путописи Зуке Цумхура (1920–1989)² и путописне цртице Пере Златара (*Откључани глобус*)³, и

¹ Проф. др Милутин Тадић, Географски факултет Универзитета у Београду

² Некролог једној чаршији, Писма из Азије, Путовање бијелом лађом, Ходољубља, Писма из Африке и Европе

„књига спада на два слова” – на дела Бранислава Нушића (1864–1938) и Бранка Ћопића (1915–1984).

Бранислав Нушић и настава географије

У „Аутобиографији” Нушић је највише писао о својим гимназијском школовању, и то редом, по предметима и професорима. Прича о географији пуна је цртица које се могу корисно употребити на часовима географије данас. На пример, први одељак те приче.

Као књиге за изучавање географије служе корисно бедекери и ред возње на железницама. Сви они који су пропустили да овај предмет савладају у школи служе се овим корисним књигама, из којих се могу сазнати не само границе држава, величине градова, брда, река, но и многа друга корисна знања. Тако, на пример, из тих се књига могу сазнати цене фијакерске возње, цене хотела, па чак и то где су граничне царинарнице, како би путник могао за времена склонити предмет који има намеру да шверцује. Сва та знања, међутим, недостају географији коју учимо у гимназији.

Али, да се човек може правилно користити овим лепим књигама, ваља му изнети из гимназије бар она прва, основна знања, која ће му служити као основа за разумевање појединих појава. У та основна знања спада, на пример, то: да реке увек теку од извора ка утоку своје; да је Земља удаљена од Месеца толико исто колико је Месец удаљен од Земље; да су планине увек више но долине; да језера, била она плитка или дубока, морају са свих страна бити опкољена земљом, и многа друга корисна знања.

Наведени одељак, прочитан пред ученицима на уводном часу сваке школске године, пружа могућност да се отвори занимљива расправа о томе шта је географија, односно – *шта географија није*. У петом разреду час ће успети ако након расправе ученици у Уџбенику⁴ прочитају текст „Шта географија није” (стр. 10), као и текст „Увод у географију” на стр. 7 Географске читанке. У шестом разреду, ту улогу имаће текст „Шта је географија у зашто се учи?” на стр. 8–13 Географске читанке.

Нушићева аутобиографска прича о настави географије и наставнику географије садржи одељке који се највише тичу математичке географије: облик и величина Земље, глобус, ротација Земље (смена дана и ноћи),

³ Књига Откључани глобус издата је први пут 1982. године („Младост”, Загреб). После рата, поново је издата 2005. у Загребу („Знање”) и 2008. у Београду (ЗУНС). Ради се о духовитим путописним цртицама које је угледни југословенски новинар записивао на својим путовањима.

⁴ Све странице назначене у овом чланку односе се на уџбенике географије и географске читанке чији су коаутори Ситарница, Р. и Тадић, М. (издавач – Завод за уџбенике из Београда).

револуција Земље и Сунчев систем, помрачење Месеца. Све те одељаче наставник географије може лако преобликовати у скичеве које ће извести изабрани ученици (глумци) уз помоћ целог одељења, без икаквих посебних помагала и кулиса, јер, све је већ ту: учионица, табла, катедра, глобус, ученици у клупама. Када све организује, наставник може за себе евентуално да резервише само улогу суфлера.

Показаћемо то на примеру сценарија скича у коме Нушићев професор географије објашњава основну последицу Земљине ротације. (Сценарио незнатно одступа од оригиналног текста.)

Смена дана и ноћи

Лица: ПРОФЕСОР ГЕОГРАФИЈЕ (глуми га ученик), СРЕТО (мора бити добровољац!), УЧЕНИЦА

ПРИПОВЕДАЧ: Професор је у недостатку глобуса употребљавао главу једнога нашега друга, некога Сретена Јовића, који је одиста био тако глават да је представљао прави покретни глобус. Ево како би отпочео лекцију којом би, рецимо, хтео да нам објасни дан и ноћ.

ПРОФЕСОР: Изађи Сreto овамо! Изађи и стани овде крај прозора да те дохвати сунце.

СРЕТО: (*Излази из треће клупе и стане крај прозора.*)

ПРОФЕСОР: Е, видиш, кад овако десни образ окренеш сунцу, онда ти је цела ова половина главе осветљена а ова друга није. Је ли? Е, сад окрени леви образ сунцу и, ето, сад је ова друга страна осветљена а она није.

УЧЕНИЦА (*из клупе*): Господине професоре, шта је са географским половима, да ли се они обрћу?

ПРОФЕСОР: Не, полови су једине тачке које не учествују у ротацији. (*Упире кажипрт у теме Срете-глобуса*). Ево овде, видиш? Ту је вечита зима, никад ништа не цвета, све је изумрло, а, ако има чега, то је закржљало. То су, уосталом, неиспитани простори. (*закреће Сретену главу лево-десно*) Ја сам ти, Сретене, још прошлог часа казао да ошишаш ту косу.

Највећи урнебес ће, наравно, изазвати скич о Сунчевом систему: „Окреће се Живко у месту, окреће се грешни Сретен око себе и око Живка, окрећем се ја око себе и око Сретена и с њим заједно оптрчавам Живка...”

Бранко Ћопић и настава географије

У делима Бранка Ћопића може се пронаћи много духовитих одељака који се могу употребити у настави географије. У Географској читан-

ци за 6. разред налази се одломак „Где се улива Дунав” (стр. 81) из књиге „Орлови рано лете” која се налази у саставу лектире у истом разреду, док је на стр. 15 исте Читанке одељак који је употребљив у настави било ког предмета. Овога пута издвојили смо један одломак из књиге „Не тугуј бронзана стражо”.

Грмеч – вулкан који грми

Ето ти, убио га лед, западне мене у вечерњој гимназији да за домаћи задатак из српскохрватског напишем реферат о природним љепотама наше земље.

[...] – Шта ћеш сад, кукавни Пепо! – мислим се ја. – Да препишем нешто из какве ботанике, ил’ ће још боље бити з неког земљописа, а? Имају ти баш тамо насликане разне љепоте, нека језера, вулкани и други објекти. Ето, на прилику, да се напише нешто о вулкану: како се дими, па риче, грми, а?

Узнем ти ја књигу – хоћу ли, нећу ли! – дај да слажем како на Грмечу има један вулкан, па кад ли тај затутњи и загуди, а? Хоће ли повјеровати наставница, бог ти је видио? Просто ћу да напишем: зато се и зове Грмеч што у њему грми вулкан.

Мислим тако, мислим, па ми истом паде на ум: а шта ће бити ако се формира нека комисија па мене браћа укебају да сам измислио вулкан? Бруке моје добога! не иде, Пепо, не иде, мора се другачије окретати. Наставницима географије увек се препоручује повезивање наставе географије са локалном средином, и зар може бити бољи текст за увођење ученика у проучавање локалне средине (њене географије, историје, ботанике и зоологије) од овог Ћопићевог?

Наредни пак одељак из исте књиге одлична је уводна илустрација за обраду равничарског Баната, или за наставну јединицу *Оријентација у простору*.

Оријентација у Банату

Како да се снађеш у овој тихој заравњеној пустињи поклопљеној небом кад се у њој поремете и изневјере те све дотадашње мјере и односи. Све се код човјека изгуби и напречац смањи, а простори око њега нарасту и поједу га као мрава. Идеш, идеш, а као да се с мјеста не мичеш, вичеш, а глас ти пада неумољиво и брзо као завитлан камен, дишеш, а једва осјећаш да си жив.

Губиш се тако, губиш и чилиш, а кад ти каква нужда дође, ипак се не би могао сакрити. Притужи тако Јовандеки да обави какву своју личну

потребу, па се мора заклонити иза неке краве јер га могу запазити чак из далеких њива у дну пашњака. Само, као за пакост, крава се миче у потрази за пашом, па се и Јовандека мора по три-четири пута премјештати, а све успут зловољно бобоњи:

Не дао бог, да ударе низ ове равнице какви Турци, не би им утекао на најбржем парипу. Не би, вала, ни на моторциклу.

Па да, дедер се ти сакриј! Једног дана осванула на Јовандекиној кући угљеном нацртана крава, а крај ње чучи човјек. Ето ти, зна се ко је то, иако крава личи на рогато коњче, а човјек је, већ не питај – као срп с главом и шубаром. Видјели га, дакле, лопови.

Богме ће ми платити овај мајчин живописац! – пријетио је старац. – Насликаћу ја њему на стражњици живу ватру.

Опоменут оном безобразном цртаријом, Јовандека се сљедећег дана склони подубоко у кукурузе, али како се тамо подуже намјештао и окретао, он се по свршеном послу крену баш на супротну страну од пашњака. Врљао је и пробијао се кроз густу шуму обрања кукуруза, све док му не би јасно да је залутао. И наљути се и препаде. Ето ти сад! Дај боже, да до ноћи избасам.

Три дана није било Јовандеке натраг у село, одредише већ и новог говедара, а четвртог јутра стиже у Бурсаћево, у милицију допис из Румуније да представник наше власти дође на гранични прелаз ради примопредаје сеоског говедара који је, лутајући, забуном прешао границу и ухваћен од стране једне румунске патроле која је била у засједи ради коњокрадица. У друштву милиционера Јовандека стиже у село, љутит и замукао. Избечи се на обрадованог Веселицу и опсова и Банат и драге кукурузе.

– Објесим ти овакву земљу: пођеш да се олакшаш па погодиш у другу државу! [...] Е-ех, света наша Босно: чучиш из трна, а видиш три среза пред собом.

Човек лако залута када изгуби из вида оријентире, и то не мора бити у прашуми, пустињи или веллеграду (како то обично бива у романима за децу), залутати се може и у кукурузима.

Одбрана хумора, или – Рецензенти и хумор у настави географије

Рецензенти уџбеника и приручника из географије бирају се из редова наставника географије, саветника за географију и универзитетских наставника. Сви они су, углавном, добри стручњаци и добронамерни људи који добро познају своју улогу: рецензент је само један у низу људи различитих струка (аутори, уредник за географију издавача, лектор, коректор, ликовни и графички уредник, дизајнер, одговорна лица у Заводу за унапређење наставе, анкетирани наставници географије и др.) чији је заједнич-

ки циљ стварање доброг уџбеника или приручника из географије. Сви су они равноправни чланови једног тима. Међутим, деси се понекад да се неко од рецензената, не схвативши најбоље своју улогу, постави у улогу цензора. Навешћу један поучан пример, не помињући имена.

Географска читанка за 5. разред својевремено је добила позитивне оцена рецензената из редова наставника географије, саветника и методичара. Од њихових рецензија разликовало се мишљење познатог географа, путописца, који је поставио питање да ли је Нушићу место у Географској читанци, и уједно довео у сумњу смисао за хумор ученика 5. разреда, једнаестогодишњака. Ево шта је писало у његовом извештају.

На страницама читанке пет пута је цитиран Бранислав Нушић, који се комедиографски подсмева наставницима, ученицима и школи. Иза наслова (страница 10) је карикатура Б. Нушића, а на крају текста његова фотографија. Све је то пре наслова о Хумболту, оснивачу физичке географије, што није логично. Одељак о космосу почиње цитатом из дела Бранислава Нушића, који се односи на професора географије који је имао „доста тешку руку и да се врло радо њоме служио... али кад би се дочепао неба и небеских предмета, тако би се размлатарао рукама и тако би нас ни за шта ошамарио да нам је изгледало као да се на небу међу планетама дешавају катастрофалне ствари”. Цитат је, непримерен географској читанци за ученике који имају 11 година. Одељци о картографији и кретањима Земље почињу цитатима Бранислава Нушића, те ученици могу стећи утисак да је он велики картограф и географ.

Ауторима су драгоцене примедбе рецензената: ако су оправдане, усвајају их, а ако пак аутори уоче да рецензент из неког разлога није у праву (неспоразум, некомпетентност, необјективност), спорна питања се решавају у коректној расправи или, ако је рецензент избегава, одговор му се шаље писменим путем, посредством уредника. Ево како је у поменутом случају гласио одговор.

У Читанци се налазе и одељци из Нушићеве „Аутобиографије”. У тој књизи Нушић на шаљив начин говори о свим гимназијским предметима и професорима, а не само о географији и професору географије, с тим да се никако не може рећи да им се Нушић „подсмева”, како каже извештач.

Нушићев хумор није негативан.⁵ Ученици 5. разреда, једанаестогодишњаци, већ су довољно зрели да препознају дубљи сатирични став пишеца према непедagoшким и застарелим методама у школама Нушићевог

⁵ Пример негативног хумора о наставницима географије може се наћи, на пример, код М. Капора: „Сироти професори географије, који никада у животу нису путовали изван свог града, причали су нам о великим мостовима у Лондону...” Код Нушића нигде не налазимо такву врсту хумора.

времена. Такође, они су довољно бистри да не помисле да је Бранислав Нушић „велики географ и картограф“ (како пише извештач) – па они су се са Нушићем „срели“ још у 4. разреду основне школе на часовима српског језика, у склопу лектуре (видети одговарајући наставни програм).

Одељци из Нушићеве „Аутобиографије“ дати су у уводном делу Читанке. Улога увода, као што је свима познато, јесте да придобије читаоце. Рецензенти и извештачи могу да критикују ауторе али морају поштовати њихово право да сами изаберу начин на који ће прићи теми и заинтересовати ученике.

И на крају, нема баш никаквог значења то што се име Александра Хумболта помиње после Нушићевог – редослед којим су личности поменуће у Географској читанци, као и у већини књига, не указује аутоматски и на њихов значај.

У свакој критици, критичар открива и сам себе. Тобоже забринут за једанаестогодишњаке, рецензент, заправо, понижава њихово достојанство третирајући их недораслим да схвате Нушићев хумор. Наредна хумореска просто као да је написана да би илустровала такву врсту забринутости.

Географска хумореска ⁶

АУТОР – УРЕДНИКУ:

Поштовани уредниче, у прилогу шаљем нови прилог који сам за Географску читанку преузео са Интернета. То је прича о студентским данима Нилса Бора, касније добитника Нобелове награде за физику. Уместо да задатак који му је поставио професор реши на очекивани и уобичајени начин, Бор је понудио пет другачијих, оригиналних и духовитих решења.

Текст је поучан: показује ученицима да се и иза најједноставнијих задатака могу крити различита неочекивана решења, као и да озбиљно бављење науком може бити врло забавно и узбудљиво.

Барометарска метода за одређивање висине (одговори довитљивог студента)

Ваздушни притисак се смањује са повећањем надморске висине. Знајући законитост његовог смањења, можемо одредити релативну висина неке планине: потребно је само барометром истовремено измерити ваздушне притиске у њеном подножју и на врху. У наредној анегдоти се говори

⁶ Аутор хумореске није наведен – ако „живот пише романе“, зашто не би писао и хумореске?

како је професор поставио студенту задатак у том смислу: *Показати како је могуће одредити висину неке високе зграде помоћу барометра*. Уместо очекиваног, уследило је неколико сасвим оригиналних решења.

1. Можете однети барометар на врх зграде, везати га за дугачак конопца, спустити га до тротоара, а затим га поново подићи. Измерите дужину канапа. Дужина канапа је висина зграде.
2. Однесите барометар на врх зграде и нагните се преко ивице крова. Испустите барометар, а штоперицом мерите време док не тресне о тротоар. Тада, користећи формулу за одређивање времена слободног пада (ако је знате), израчунајте висину зграде
3. Можете, на пример, можете изнети барометар напоље, под претпоставком да је сунчан дан, измерити висину барометра, затим дужину његове сенке, дужину сенке зграде, и онда обичном пропорцијом, помоћу Талесове теореме, израчунати висину зграде!
4. У овом методу, узмете барометар са собом и почнете да се пењете уз степенице. Претходно, на зиду повучете црту да означите дужину барометра. Затим, како се пењете, маркирате стално дужину барометра. Тако ћете добити висину зграде у јединицама дужине барометра!

На крају, постоје и многи други начини да решите проблем. Вероватно најбољи начин је, да понесете барометар у приземље и да покуцате на врата портира зграде. Када вам портир отвори врата, ви треба само да кажете: „Господине портиру, ово је диван барометар! Ако ми кажете колика је висина зграде, поклониху вам га.”

Професор је на крају питао студента да ли заиста не зна уобичајан начин решење овог задатка. Признао ми је да га зна, али је рекао да је сит асистената и предавача на факултету који покушавају да му наметну свој начин мишљења.

(Прича није измишљена. Студент се звао Нилс Бор, касније добитник Нобелове награде за физику.)

УРЕДНИК – АУТОРУ:

Поштовани колега, обавештавам Вас да прилог који сте послали неће бити уврштен у Географску читанку 5 јер су против тога били рецензенти. Најдиректнија је била колегиница која ради у настави, магистар географских наука, чије Вам оцену шаљем у прилогу.

Сматрам да је овај текст непримерен не само за овај узраст него уопштено није овог узраста а ни старије. Нарочито тачка два. Она може довести до катастрофалних последица. Рискантно је да се дете нагиње преко ивице крова, прати пут и мери време падања барометра. Сматрам да једино овај текст треба изоставити како не би дошло до нежељених последица.

АУТОР – УРЕДНИКУ:

Поштовани уреднице, све сам поново два пута прочитао: моје писмо, причу о оригиналним духовитим досеткама Нилса Бора, и рецензију у којој поштована колегиница Н. Н. изражава забринутост да поменути текст не изазове „нежељене последице”. (Никада на такво нешто нисам помислио, тј. никада о деци нисам имао такву слику.) После првобитне неверице, слатко сам се насмејао: све скупа веома ме подсећа на Чеховљеве приче као што су „Писмо ученом суседу” или „Помрачење Месеца”.

Закључак

Овај је чланак, заправо, требао бити први (пре чланака о примени цртаног хумора и стрипова) па је у њему нужно поновити и опште констатације из прва два чланка.

- Смешно почива на супротности између реалног и апстрактног, и када се уочи тај несклад – зачује се смех.

- Комично је све што је смешно, па и оно што изазива смех без икаквог циља (лакрдија), док је хумор највиши облик комике.

- Хумор је шала иза које се крије озбиљност – почиње смехом а завршава се озбиљношћу.

- Хумор у настави почива на урођеној потреби људи, посебно деце, за забавом – деца су увек спремна за игру и шалу.

- Употреба хумора у настави географије погодна је због комплексности предмета истраживања. Безброј занимљивих тема нуде и науке чија се основна знања предају у склопу физичке географије (астрономија, геологија, метеорологија).

- Хумор треба користити с мером, заједно са осталим педагошким средствима. Да се не би постигао супротан ефекат, хумор мора бити једноставан, сажет и лако схватљив (примерен узрасту ученика).

- Хумор у настави географије користи се у настави географији за мотивацију, као илустрација одређених појава, научних метода или целих наставних јединица, као и за развијање активности ученика.

Зато, немојмо се устручавати да повремено користимо цртани или литерарни хумор као наставно средство, с мером, наравно. Деца прихватају хумор и игру без наговарања. Духовит одломак из књижевног дела или одговарајући квадрат цртаног хумора пробудиће њихово интересовање и створити позитивно расположење на часу. А, као што сви који радимо у настави добро знамо, када наставна јединица добро отпочне, уз добро расположење ученика и наставника, успех часа (успех у учењу) је загарантован.

Литература

- Ситарица, Р., Тадић, М. (2008). *Географија 5 – уџбеник географије за пети разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ситарица, Р., Тадић, М. (2009). *Географска читанка за 5. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ситарица, Р., Тадић, М. (2007). *Географска читанка за 6. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Тадић, М. (2007). Цртани хумор у настави географије. *Глобус*, XXXVIII (32), 147–152.
- Тадић, М. (2007). Стрип у настави географије. *Глобус*, XXXIX (33), 207–214.